

ADALÉKOK EGY DOGMAFEJLŐDÉSHEZ

A modern teológia általánosnak mondható megállapítása szerint a szentségeknek a régi értelemben vett, közvetlen krisztusi alapítása nem olyan egyszerű kérdés. Korunk nagy hittudósai, Karl Rahner (Kirche und Sakramente, Freiburg, 1960) elveti például azt a felfogást, miszerint Krisztus az utolsó vacsorai cselekmény ismétlésének meghagyásával (Lk 22,19) alapította volna a papi szentséget (egyházi rendet). Szerinte Krisztus az egyháznak mint „összentségnek” életbe hívásával (Ürsakrament) alapította meg a többi szentséget is. Az egyház a szó legszorosabb értelmében jele és egyben közvetítője (*significat et efficit*) a megváltás kegyelmeinek. Ezért nevezhető összentségnek. Benne képességszerűen adva van az összes többi szentség, s csak ennek az élő és fejlődő szervezetnek kell ezeket aktualizálni. Úgy mint a csecsemő szervezetében képességileg benne van az évek folyamán belőle kifejlődő felnőtt embernek minden alakulása. Hasonló elképzelése volt G. Tyrellnek is az egyes szentségeknek az egyházból mint összentségből való kifejlődéséről (Christianity at the cross — roads, 1909).

Rahner szerint az egyház Krisztustól kapott lényegi megbízatása folytán fejlesztette ki és különítette el, a minden hívőnek általános papságától különböző — papi szentséget (vö. Peter Bläser: Theologisches Jahrbuch, Leipzig, 1965. 214 o.). A modern teológia általánosnak mondható véleménye az, hogy „a különleges egyházi hivatal szervezete ma nem problémátlan képződmény. A mai teológia már alig tartja azt, hogy az egész, differenciált hivatali struktúra Krisztus kifejezett meghagyásaképpen jött volna létre”. Nem kétséges, hogy az atyák még összehasonlíthatatlanul erőteljesebben hangsúlyozták az összes hívek egyetemes papságát, mint — főképp a reformáció visszahatásaként — a tridenti zsinat teológusai, illetve a Tridentinum utáni teológia egészen a II. vatikáni zsinatig.

Szent Ágoston például úgy nyilatkozik, hogy „minden keresztényt papnak nevezünk, mert tagjai az Egyetlen Papnak, Krisztusnak”. Mindnyájan fel vannak kenve titokzatos kenettel, ezért hívja őket Szent Pál „szent népnek, királyi papságnak” (De civitate Dei 20, 10.). Aranyszájú Szent János szerint: „Az eucharisztia mindenkinek közös java. Azt nemcsak egyedül a pap mutatja be, hanem vele együtt az összes hívek” (Homilia ad 2 Cor. 18,3. PG. 61,527). Az ókor és középkor véleménye az volt, hogy a szentségeket nem csupán a „papi rend” tagjai (*Amtsträger*) szolgáltatják ki a híveknek; a szentségi cselekmény végrehajtásához a hívek közreműködése is szükséges” (Karl H. Schelke: Dienste u. Diener in den Kirchen der neutestamentlichen Zeit: Theologisches Jahrbuch, Leipzig, 1970. 267-276).

A hazánkban is jólismert J. Feiner professzor szerkesztette kitűnő, új üdv-történeti dogmatika szerint Szent Lukács, az Apostolok Cselekedeteinek szerzője, a fiatal egyház tagjait „testvérek” (*adelphoi*) nevezi, akik közül kiválik a karizmatikusok és a tisztséget viselők csoportja anélkül, hogy a testvéri közösséget zavarnák. A karizmatikusok közül Lukács kiemeli a prófétai adománnyal bírót, s róluk azt állítja, hogy „vezető szerepet töltöttek be a testvérek között” (*Apcs 15,22*). Az egyik ilyen prófétai adománnyal bíró testvér Fülöp volt, akinek „négy prófétai tehetséggel megáldott hajadon lánya volt” (*Apcs 21,9*). Heinrich Schlier szerint „az a tény, hogy az egyház a Lelket befogadottakból állott, nem jelenti azt, hogy a ‚hivatal’ fogalma ismeretlen lett volna számukra, noha az még természetesen nem volt benne kifejlődött állapotban, és Szent Lukács sem érdeklődött nagyon iránta” (*Mysterium salutis, Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik, 4/1. Kirche nach Lukas, Einsiedeln 1972. 133. o.*).

A próféták általában erőteljesen küzdöttek a merev vagy formalisztikus tanok, illetve rítus-szokások ellen és ezért nem ritkán összeütközésbe kerültek a vallási szervezet hivatalos képviselőivel. Ez annál is inkább megtörténhetett, mert hi-

szen gyakran laikusok, sőt — mint láttuk — némelykor nők voltak, akiket „a hivatalos szerverek” már ez okból sem akceptáltak. (Osmund Schreuder: *Gestaltwandel der Kirche*, Olten, Freiburg i. Br. 1967. 100. o.) Josef Ratzinger szerint is: „Alig vitatható, hogy kezdetben nehéz egységes szabályszerűséget felfedezni a katolikus életnek (szolgálatnak) meghatározott rendekhez való kötöttsége terén” (*Das geistliche Amt und die Einheit der Kirche*; *Theologisches Jahrbuch*, Leipzig, 1969. 412. o.).

Ha ugyanis az egyház első századaiban jogilag teljesen még nem határolhatók szét a hívek, s ezek között a karizmákkal bírók és a „felszentelt papok”, úgy semmi akadálya sem volt annak, hogy a kereszténység adta „általános papság” képesítéséből, ma „laikusoknak” nevezettek is, végrehajtsák az eucharisztikus cselekményt. E tekintetben figyelemre méltó a korintusi egyház példája és praxisa. Ezt pontosan ismerjük Szent Pál leveléből. Korintusban voltak apostolok, próféták és tanítók, de nem voltak még püspökök, presbiterek és diakónusok. Szent Pál az eucharisziával kapcsolatos intelmeit nem intézi egyetlen meghatározott korintusi személyhez, illetve előjáróhoz sem. I Kor 11,33-ban azt mondja: „Ezért testvéreim, ha étkezésre gyülekeztek, várjatok egymásra.” A nyelvek adományával bíró karizmatikusokat (szónokokat) is kollektíven figyelmezteti: „Nyelveken csak kettő vagy legfeljebb három szóljon, mégpedig sorjában, és egy magyarázza meg” (I Kor 14,27). Hasonlóképpen meghagyja, hogy a vérfertőzött az egész közösség zárja ki magából (I Kor 5,4). Küng szerint a korintusi egyház példája igazolja, hogy itt kezdetben nem volt még „hierarchia”, sem püspök, sem presbiter, sem diakónus. Következésképpen az eucharisziát sem ünnepelhették az ilyen, „hivatalosan képesített személyek”. A korintusi közösség karizmatikusokból állott, minden egyes tagja — karizmájának megfelelően — viselte a felelősséget, Szent Pál apostolon kívül azonban kizárólagos felelős nem volt. A korintusi modell igazolja, hogy az ottani egyházban kezdetben minden különleges felszentelés (ordináció) nélkül, püspökök és papok nélkül, az összes lelki teendőket, tehát az eucharisztia ünnepelését is, az Isten Lelke által kiválasztott karizmatikusok látták el. Nem kétséges, hogy hamarosan persze ott is létre jött, s később általánosan meghonosodott a hierarchikus rend: püspökökkel, presbiterekkel és diakónusokkal (H. Küng: *Die Kirche*, Freiburg, 1967, 475-476. o.).

Luther 1523-ban azt tanította, hogy a kenyér és bor átváltoztatását Krisztus kivétel nélkül minden hívőnek engedélyezte. Ugyanakkor nyomatékoztatta, hogy e hatalommal kizárólag csak a gyülekezet által megbízott egyénnek (a papnak) szabad élnie (*De instituendis ministris Ecclesiae*, WA, 6,408). A Tridentinum és a katolikus teológia a reformátorok tanításával ellentétben lényegesnek vallja, és az érvényes konsekráció feltételül szabja ki az apostoli utódláson alapuló (apostolica successio) papszentelés mai rendjét. Joggal jegyzi meg azonban Küng, hogy a tridenti zsinat atyái nem a mai egzegétikus ismereteink felvetette kérdésekre feleltek. Ezért időszerű fontolóra vennünk, vajon minek minősítendő, ha keresztények — a korintusihoz hasonlítható szükséghelyzetben — (pl. Dél-Amerikában, Kinában, vagy egyebütt) formális szentelés nélkül csupán Isten Lelkétől indítatva, általános papságuk tudatában ünnepelnék az eucharisziát? Ha van érvényes vágykereszttség (*sacramentum in voto*), miért ne lehetne szükség adta eucharisztia, sőt papszentelés is? Ha a szentségek kiszolgáltatásának rendjében, minden kizárólag egyházi eredetű rendelkezésnek esetleges elmaradását „supplet ecclesia”, — pótolja az egyház tévedésekre is figyelemmel lévő szándéka — úgy bizonyos adottságok és körülmények között fel kell tételezni, hogy van „supplet Deus” is, vagyis Istennek is az a szándéka, hogy bizonyos Krisztus akaratára visszavezethető előírásokat — ismétlem — súlyos szükséghelyzetekben, Ő maga „pótoljon” (i. m. 520-521 o). A kérdésnek praktikus, ökömértékű hordereje van. Ez az elnélet ugyanis egy csapásra megoldaná a hívő protestánsok eucharisztikus konsekrációjának érvényességi problémáját. Mert hiszen alig képzelhető el, hogy például Roger Schutz taizéi, sugárzóan buzgó protestáns szerzetes-közösségében, a naponta ünnepelt eucharisztikus lakoma csak hókusz-pókusz lenne, illetve objektív

valóságában bálványimádás: „Ahol ugyanis ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük” (Mt 18,20). Köztudomású, hogy a taizéi szerzetesek — katolikus felfogás szerint — nincsenek pappá szentelve. Ha pedig a taizéiek „konszekrációja” formális felszentelés nélkül is érvényes, akkor ebből két dolog következik:

1. A korintusi modell értelmében nem lehet teljesen és kizárólag jogászai alapon körülhatárolni a leszármazáson alapuló papság fogalmát.
2. Egy-egy szentségnek érvénye — legalább elméletileg — fennállhat, az egyház mai praxisában előírt feltételek nélkül is. Az eddig mondottakból kitűnik, hogy a katolikus papszentelés formalitásain alapuló kizárólagos egyházi rangsorolás, illetve szolgálattétel az egyház alakulásának legelső stádiumában még nem állt fenn (Piet Fransen: *Die Priesterweihe*; *Theologisches Jahrbuch*, Leipzig, 1971. 226. o.).

Egyébként az egyház szentségi praxisának alakulásában vannak meglepő és talán sokak által ismeretlen tények. Így például biztos, hogy néha egyszerű papok is (nem püspökök) szenteltek papokat. S ezt nem visszaélésnek tették, hanem római indultummal. Így volt ez az első századokban Lyonban és Alexandriában. Ugyanezt tették pápai engedéllyel Willehad és Ludgar papok Nagy Károly uralkodása alatt, sőt ez praxis volt a XV-XVI. századig. (Piet Fransen: *uo*.)

H. Lennerz római teológiai professzor megjegyzi, hogy a középkor végétől és az újkor elejéről ismeretesek nem püspök által végzett szabályszerű papszentelések. VIII. Ince pápa 1489. április 9-én néhány cisztercita apátnak, tehát nem felszentelt püspököknek, engedélyezte, hogy diakónusokat szenteljenek. IX. Bonifác 1400. február 1-én a Szent Oszita monostor ágostonrendi apátjának és utódjainak adott engedélyt diakónus- és papszentelésre. K. A. Fink bocsátotta közre 1943-ban (*Zur Spendung der höheren Weihen durch den Priester*.) V. Márton pápa 1427. november 16-án kelt bulláját, amelyben ugyancsak egy cisztercita kolostor (Monasteri Celle sanctae Mariae, Cist. Ordinis Misniensis diocesis) apátját hatalmazta fel papszentelésre. Mi következik ebből? Hacsak nem tartjuk bizonyítéknak néhány teológus ellenkező véleményét — mondja Lennerz —, nyilvánvaló, hogy az egyszerű pap is kiszolgáltathatja a papszentelés szentségét: nem tételezhető fel ugyanis, hogy három pápa is tévedett volna ilyen súlyos kérdésben (H. Lennerz: *De sacramento ordinis*, Romae 1953. 142-150. o.).

E tény miatt az egyházjogászok általános véleménye az, hogy alapján véve minden papnak megvan a képessége mind a bérálásnak, mind a papszentelés szentségének kiszolgáltatására, s e képesség bennük csupán „kötött” (*potestas ligata*), amelyet a pápa külön engedélye nélkül nem gyakorolhatnak. Sok bonyolult kérdést vethetne fel ezeknek a nem püspökök által felszentelt papoknak problémája abban az esetben, ha egyikük-másikuk később püspök lett és papokat szentelt volna. A merev jogászai szemlélet erőltetése esetén, így az „érvénytelenül szentelteknek” egész hosszú láncolatába ütköznénk.

Köztudomású, hogy a bérálási jogot a Szentszék — szükség esetén — 1947. január 1-től a latin egyházrészben is (a keletiben mindig megvolt!) minden plébánosra kiterjesztette. Érdekes probléma a „világiak” gyónatási hatalma (*Laienbeicht*) is (Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg, 1961. 6. K. 741-743. o.). Keleten a XIV. századig, Nyugaton a XVI. századig a karizmatikus „laikusok” (hitvallók, vértanú-jelöltek, szerzetesek, „Isten barátai”) papszentelés nélkül is adhattak, és de facto adtak is Isten előtt érvényesnek tekintett feloldozást. A nyugati teológiának egészen Scotusig általánosnak mondható véleménye volt, hogy szükség esetén, a laikusoknál végzendő gyónás kötelező. Nagy Szent Albert az ilyen gyónásoknak szentségi, Szent Tamás „kvazi”-szentségi jelleget tulajdonított. (A. Teetart: *La confession aux laïques dans l'Église latine depuis le VIIIe jusqu' au XIVe siècle*, Paris, Bruges 1926.) Loyolai Szent Ignác is ehhez tartotta magát — jegyzi meg K. Rahner (*Schriften zur Theologie*, Einsiedeln, 1959. 3. K. 229. o.).

A szent kenet szentségéről a nyugati atyák egyöntetűen állítják, hogy régen te laikusok is alkalmazták a betegeknek olajjal való imádságos megkenését. I. Ince pápa (401-417) mondja, hogy a kenetnek szentségi jellege van (*est genus sacramenti*), ezért azt a püspökök és papok szolgáltassák ki. A progressívnek éppen nem mondható, de rendkívül megbízható Lercher-Umberg dogmatika azzal bizonyítja a kenet szentségi jellegét, hogy azért szentség ma is, vagyis amikor már csak felszentelt papok szolgáltathatják ki, mert a nyugati atyák véleménye szerint a laikusok testi-lelki hatékonyság hitében szolgáltatták ki a betegeknek (*Jak* 5,14-16) (Institutiones theol. dogm. Oeniponte 1949. IV/2. 242. o.). A kenet kiszolgáltatási feltételeit is véglegesen a tridentini zsinat szabályozta. A szükség-keresztiséget mindig is kiszolgáltathatták laikusok. A házasság szentségét — mint ismeretes — maguk a felek szolgáltatták ki egymásnak és a mai papi, plébánosi asszisztencia, mint érvényességi formakellék, csupán a Tridentinum óta áll fenn.

Így tehát az összes szentségek kiszolgáltatásának mai praxisában lényegbevágó fejlődés tapasztalható. Ez csak látszólag mond ellent a szentségek közvetlen krisztusi alapításának. Jól mondja Piet Fransen idézett cikkében: „Akceptáljuk a Lyonban, Alexandriában, Nagy Károly alatt, valamint a XV-XVI. századig az egyszerű papok által pápai engedéllyel (tehát szabályszerűen) végzett papszentelések érvényét, mint kivételeket. (Megjegyzés tőlem: S ez a tény nagy könnyebbséget jelenthet az anglikánokkal folyamatban lévő ökuménikus tárgyalások kapcsán!) Ezekben az esetekben az egyház élt a szentségek kezelésében Krisztustól kapott rendkívüli hatalmával (Theol. Jahrbuch. 1971. 226. o.).

Minden olyan megoldás — folytatja Fransen —, amely abból indul ki, hogy a kezdet kezdete óta minden egészen pontosan körül volt határolva a szentségi praxisban, meghamisítja a hagyományt és a kinyilatkoztatás abszolút jellegének statikus szemléletéből származik. Krisztus ugyan sérthetetlen struktúrát adott egyházának, de ez a történelem folyamán sokrétű, konkrét megvalósulási folyamat ment keresztül” (i. m. 227. o.).

Szembeszökően, szinte érzékletesen bizonyítja ezt az aligha eltúlozható fejlődést néhány hiteles egyházi dokumentum összevetése. VII. Gergely így ír „diktátumai”-ban: „A római egyházat egyedül az Úr alapította. Csak a római püspök nevezhető joggal általánosnak. Csak neki van joga új törvényeket hozni, közönségeket alapítani, minden zsinati határozat nélkül püspököket elmozdítani... Egyedül az ő joga a császári jelvények viselése. Csak ő nyújthatja lábait csókra a fejedelmeknek. Őt egyedül illeti meg a pápa név. Akarata nélkül egyetlen zsinat sem nevezhető általánosnak. Joga van császárokat letenni trónjukról. Igényei sérthetetlenek. Őt senki sem ítéheti. Minden fontosabb ügyet a Szentszék elé kell tárni. A római egyház még sohasem tévedett és az egész örökkévalóságon át tévedhetetlen marad, amint ezt a Szentírás igazolja. Senki sem tartható katolikusnak, aki a római egyházzal nem ért egyet. A pápának joga van az alattvalókat feloldani méltatlan előljáróiknak tett esküjük alól...” (K. Hofmann: *Der Dictatus papae Gregors VII. Paderborn 1933. F. X. Seppelt, Geschichte der Päpste II. München, 1956. Idézi: Mysterium salutis, 4/1. Einsiedeln, 1972. 241-242. o.) Szent X. Pius 1906. február 11-én Vehementer nos című enciklikájában azt tanítja, hogy „csupán a pásztorok kollégiumát illeti meg a jog és a tekintély, hogy mindenkit a társadalom céljai szerint vezessenek. A többségnek semmi más joga sincs, mint hagyni magát vezetett, mint a hű nyáj, amely követi pásztorát...” (AAS, 39 (1906) 8-9. o.)*

Ezzel szemben a II. vatikáni zsinatnak az egyházzal szóló konstitúciójában ez áll az Isten népéről: „Krisztus Urunk, az emberek közül való Főpap (vö. *Zsid.* 5, 1-5) az új népet, Istennek, Atyjának országává és papjává tette’ (*Jel* 1, 6; vö. 5, 9-10). Ha ugyanis megkeresztelkednek, akkor az újjászületés által meg a Szentlélek kenete által felszentelődnek lelki házzá és szent papsággá, hogy a keresztény embernek minden cselekedete által lelki áldozatot mutassanak be, és hirdessék annak csodatetteit, aki a sötétségből meghívta őket a tulajdon csodálatos világos-

ságára (vö. 1. *Pét* 2, 4-10). Ezért Krisztus összes tanítványai legyenek állhatatosak az imádságban, és közösen dicsérik az Istent (vö. Csel 2, 42-47), adják oda magukat élő, szent Istennek tetsző áldozatul (vö. *Róm* 12, 1), a földön mindenütt tanúskodjanak Krisztusról és kérdőrevonóiknak adjanak számot az örök élet bennük lévő reményéről (vö. 1 *Pét* 3, 15).” (Hittani rendelkezés az egyházzól, Budapest 1966, 10. pont.)

SZIGETI KILLÁN

A SZENTMISE MEGÚJÍTOTT LITURGIÁJÁNAK ELŐZMÉNYEI A KÖZÉPKORI MAGYAR LITURGIÁBAN

A Vigilia 1970. februári számában szólottunk a szentmise reformjának egyetemes liturgiátörténeti háttéréről. Jelen tanulmányunkban a megújított mise-liturgia egyes részeinek a középkori magyar gyakorlatban fellelhető előzményeit vizsgáljuk meg. Az ismertető középkori liturgikus szokások nem mindig elszigetelt magyar jelenségek, és nem korlátozódnak a Kárpát-medence területére. Földrajzi elterjedésük felmérése és feldolgozása a liturgiátörténet jövő feladatai közé tartozik.

1.) *A bűnbánati cselekmény.* A szentmisét bevezető bűnbánati cselekmény első nyomait a IV. században találjuk, amikor a miséző és a segédkezők, mielőtt megkezdték volna a szentmisét, földre borultak az oltár előtt, mint ahogyan a nagypénteki szertartásunk kezdődött a II. vatikáni zsinat liturgikus reformját megelőző időkben. 1.

A bűnbánatnak a *Confiteor* (Gyónom a Mindenható Istennek...) szövegével való kifejezése a XI. század elején került a mise szertartásába. A szövegnek többféle változata ismert. A magyar liturgiátörténet szempontjából egyik legfontosabb emlékünkben, a XII-XIII. század fordulóján írt Pray-kódexben háromféle változata fordul elő (a 19^v, 33 és 33^v főlíókon).

Mivel azonban a *Confiteor* csupán a papság bűnbánati imája volt, azért ugyanazon század közepe táján már nyomát találjuk annak, hogy a szentbeszéd után a pap közgyónást végeztet a hívekkel. Ez a szokás a középkor folyamán széles körben elterjedt. A szentmise *Credo*ja, vagy ha volt a misében szentbeszéd, akkor az után, az eucharisztikus áldozat megkezdése előtt a hívek elmondották a *Confiteort*, s a pap általános feloldozást adott. Ez a dolog természetesen szerint nényelven történt, s ezért a latin nyelvű Sacramentariumokban és mise-könyvekben nem találjuk nyomát.

Hazánkban a *Confiteor* magyar nyelven való mondására az első írásos utalást Mesko veszprémi püspök (1334-44) Pontificaléjában találjuk a XIV. század első felében. (A kódex a Széchényi Könyvtárban *Ciuae* 317. jelzet alatt található.) A *Confiteor* középkori magyar szövegét viszont megőrizte számunkra az esztergomi *Agendarius Liber* 1583, illetve 1596-i kiadása.

A II. vatikáni zsinat misereformja a papság és hívek bűnvallomási szertartását egybeolvasztotta, és az egykori lépcsőima *Confiteor*ja helyett a hívekkel együtt végzendő bűnbánati cselekményt illesztette a szentmise elejére.

2.) *Uram irgalmazz (Kyrie eleison).* A *Kyrie* a középkorban a mise legkedveltebb éneke volt. Amikor az első évezred vége felé kezdték a liturgikus gregorian ének hosszabb, szöveg nélküli dallamait, az ún. melizmákat szöveggel kitölteni (amit tropusnak mondtak) — a *Kyrie* dallama az elsők között kapta meg a dallam minden egyes hangja alá az új szöveget. A középkori esztergomi és egri Ordinariusokban oly sokszor emlegetett *Kyrie Sanctorum lumen* és *Kyrie Magnae Deus potentiae* tropusokkal ellátott *Kyrie* a XVII. századi énekeskönyveinkben magyar nyelven szerepelnek: *Kyrie, Szenteknek fénye, Mennyrországnak ékessége, Irgalmazz nekünk. És: Kyrie, Nagy hatalmú, örök mindenható Isten; ki könyörülsz az emberen. Légy irgalmas minékünk.*